

DZIECKO, NIELETNI, MAŁOLETNI, MŁODOCIANY, PEŁNOLETNI — PODSTAWOWE ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNE NA TLE SYSTEMU PRAWA

Ważne miejsce w systemie prawa zajmuje zagadnienie tzw. podmiotowości prawnej. Podmiotowość prawna to przyznana przepisami możliwość bycia podmiotem prawa. Z reguły podmiotowość prawna jest cechą osób fizycznych, jednak przepisy przyznają ją także niektórym jednostkom organizacyjnym, np. Skarbowi Państwa. Z zagadnieniem podmiotowości w prawie ściśle wiąże się wiek osoby fizycznej. Poniżej przybliżono pojęcia dziecka, nieletniego, małoletniego, młodocianego i pełnoletniego, posiłkując się w tym względzie przepisami prawa zawartymi w systemie prawa.

1. Dziecko

Pojęcie „dziecko” jest pojęciem niejednoznacznym. W powszechnym użyciu służy ono przede wszystkim określeniu pewnego etapu w życiu każdego z nas. Termin ten występuje głównie w aktach prawa międzynarodowego, natomiast w krajowym porządku prawnym częściej używa się nieco bardziej sformalizowanych, jurydycznych terminów np.: małoletni, nieletni, młodociany.

Ze sformułowaniem „dziecko” można spotkać się przede wszystkim w:

-
- 1 Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku.
 - 2 Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku.

- Deklaracji praw dziecka z 1924 r.,³
- Deklaracji praw dziecka z 1959 r.,⁴
- Konwencji o prawach dziecka z 1989 r.,⁵
- ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka,⁶
- kodeksie cywilnym,⁷
- kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.⁸

Wspomniane akty prawa międzynarodowego ustanawiają odmienne sposoby, zasady i dyrektywy postępowania z osobami uznanymi za niedojrzałe z uwagi na wiek. Na marginesie warto zaznaczyć, iż sama Rada Europy wydała bardzo dużą ilość dokumentów regulujących sytuację dzieci.⁹

W Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. wypracowanej w łonie ONZ wskazuje się, że dotyczy ona osób, które ze względu na swoją niedojrzałość fizyczną i umysłową wymagają szczególnej opieki i troski, w tym prawnej ochrony, nie tylko przed, ale i po urodzeniu. Sama definicja terminu „dziecko” występuje tylko w tej konwencji, gdzie zgodnie z art. 1 pod tym pojęciem należy rozumieć „każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.

Z definicji zawartej we wskazanym wyżej dokumencie wprost wynika, do kiedy jest się dzieckiem, więc nie wymaga to głębszej refleksji. Konwencja nie wskazuje natomiast, od kiedy mamy do czynienia z dzieckiem. Z treści tego przepisu wynika, iż dzieckiem jest każda istota ludzka, a zatem nie powinno budzić także wątpliwości, iż pod pojęciem dziecka mieści się także płód, skoro płód jest istotą ludzką. Takie

3 Deklaracja praw dziecka przyjęta w 1924 r. przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów, określana mianem „deklaracji genewskiej”. Jej uzupełnienie i rozszerzenie stanowi uchwalona w 1959 r. nowa deklaracja praw dziecka.

4 Deklaracja praw dziecka z dnia 20 listopada 1959 r., tekst dostępny pod adresem: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html>

5 Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.

6 Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.

7 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.

8 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. Nr 8, poz. 59 ze zm.

9 Zob. P.J. Jaros, Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy. Zbiór i opracowanie, dostęp na oficjalnej stronie Biura Rzecznika Praw Dziecka pod adresem: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf

sformułowanie definicji dziecka jest w pewnym sensie porozumieniem pomiędzy wyznawcami teorii, iż z dzieckiem mamy do czynienia od poczęcia, a zwolennikami legalności aborcji. Niektóre ze stron konwencji (Argentyna, Gwatemala i Watykan), stojące na stanowisku, iż życie ludzkie podlega ochronie od poczęcia, zgłosiły zastrzeżenia związane z brzemieniem tej regulacji.¹⁰

Przyjęto, że to w kompetencji państwa, które ratyfikuje ten akt prawny, leży ustalenie momentu, od którego będziemy mieli do czynienia z dzieckiem. Jednakże wskazano przy tym, iż nie może być to moment późniejszy niż moment odłączenia dziecka od organizmu matki.¹¹

W przypadku wskazywania momentu końcowego przyznawania statusu dziecka warto podkreślić to, iż w drugiej części art. 1 mamy sformułowany wyjątek od reguły, iż dzieckiem jest się do 18. roku życia. W związku z tym dzieckiem nie będzie osoba, która nie ukończyła lat 18 jeżeli uzyska ona pełnoletność wcześniej, na podstawie stosownych norm prawnych. Na gruncie naszych przepisów takim wyjątkiem będzie zawarcie przez małoletniego związku małżeńskiego, o czym szerzej przy opisywaniu definicji małoletniego i pełnoletniego.¹² Uchwalenie wspomnianej konwencji spowodowało uznanie dziecka za odrębny podmiot,¹³ osobę, której z uwagi na niedojrzałość psychofizyczną należy się specjalna ochrona i troska.

W krajowym porządku prawnym objaśnienie terminu „dziecko” zawiera ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka.¹⁴ Na mocy tego aktu prawnego powołano do życia instytucję Rzecznika Praw Dziecka, a także uregulowano między innymi procedurę jego powołania, odwołania, zakres kompetencji i obowiązków. Z punktu widzenia niniejszego opracowania najważniejsze znaczenie ma art. 2 ust. 1, zgodnie z którym pod pojęciem „dziecko” należy rozumieć każdą istotę ludzką, od momentu poczęcia do momentu osiągnięcia pełnoletności.¹⁵ Nasz ustawodawca ustanowił

10 T. Smyczyński, *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, (w:) *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, T. Smyczyński (red.), Poznań 1999, s. 40.

11 *Ibidem*.

12 Art. 10 § 2. Przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa.

13 T. Smyczyński, *op. cit.*, s. 42.

14 Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.

15 Art. 2 ust. 1. W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności.

zatem ściśle, niebudzące wątpliwości ramy czasowe, które stanowią wyznacznik omawianej definicji, co pozwala jednoznacznie ustalić, na straży których praw stoi Rzecznik Praw Dziecka. Zdaniem M. Żelichowskiego tak zdefiniowane w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka dziecko obejmuje także swym zakresem embrion ludzki, Tak „zdefiniowanemu” dziecku przysługują prawa określone w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa, w szczególności: prawo do życia i ochrony zdrowia oraz prawo do pełnego i harmonijnego rozwoju.¹⁶ Ten sam Autor podkreśla także, iż embrion ludzki, w tym także przed implantacją, nie może być – w przeciwieństwie do gamet, z których został wykreowany – uważany za materiał biologiczny (który może być poddawany dowolnym interwencjom biomedycznym) ani też traktowany jak rzecz (która może być przedmiotem swobodnego obrotu prawnego). Jest bowiem podmiotem, a nie przedmiotem prawa i jako taki podlega ochronie prawnej, a nie obrotowi prawnemu. Taki horyzont normatywny nie pozostaje zaś bez wpływu na sposób rozwiązywania problemu embrionów nadliczbowych w placówkach biomedycznych MAP.¹⁷ Kwestia pola semantycznego terminu „dziecko” została jednoznacznie rozstrzygnięta na gruncie ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka. W konsekwencji, w procesie leczenia lekarze zobowiązani są respektować prawa pacjenta nie tylko względem dzieci narodzonych, lecz także nienarodzonych.¹⁸

Z kolei M. Rzewuski twierdzi, że w świetle art. 2 pkt 1 ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich dziecko nienarodzone może być skutecznie stroną w zasadzie każdego stosunku obligacyjnego. Do chwili jego narodzin przysługujące mu uprawnienia winien oczywiście reprezentować kurator ventris albo, co w świetle analizowanej definicji wydaje się być rozwiązaniem właściwszym, jego ustawowy przedstawiciel, czyli w tym wypadku przyszła matka. W rozumieniu przepisu powołanego aktu prawnego nasciturusowi przysługują więc rozliczne i w zasadzie

16 M. Żelichowski, *Prawnokarna ocena pobierania embrionalnych komórek macierzystych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2000, z. 2, s. 69.

17 M. Żelichowski, *Zarządzenie sądu opiekuńczego w trybie art. 109 kro względem embrionów nadliczbowych*, „Prawo i Medycyna” 2006, nr 23, s. 77.

18 M. Żelichowski, *Najmniejszy pacjent*, „Rzeczpospolita”, Prawo Co Dnia z dnia 25 lutego 2003 r.

nicznym nieograniczone uprawnienia na gruncie szeroko pojmowanego prawa prywatnego.¹⁹

Termin „dziecko” występuje także na gruncie rodzimego prawa cywilnego, które – niestety – nie zawiera jego definicji. Ustawodawca w art. 9 kc.²⁰ formułuje domniemanie, zgodnie z którym należy przyjmować, iż dziecko przyszło na świat żywe. Na mocy art. 446¹ kc.²¹ dziecko zostało uprawnione do wystąpienia z żądaniem naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem. Art. 927 § 2 kc.²² uprawnia natomiast dziecko do dziedziczenia. Terminem „dziecko” posłużono się także wielokrotnie w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Szczególną regulację stanowi art. 75 § 1 k.r.o.,²³ zgodnie z którym dziecko poczęte może zostać uznane przez ojca. Bardzo ważne znaczenie ma także art. 92 k.r.o. zakładający, że dziecko aż do osiągnięcia pełnoletności pozostaje pod władzą rodzicielską.²⁴

2. Nieletni

Nieletni jest pojęciem ściśle związanym z prawem karnym. Terminem tym określa się jedną z kategorii podmiotów odpowiedzialności prawnokarnej, wyróżnioną z uwagi na wiek.

Na płaszczyźnie prawa karnego antonimem terminu „nieletni” jest termin „dorosły”. Ten podstawowy podział sprawców czynów zabronionych na sprawców nieletnich i dorosłych wynika z konieczności nieco odmiennego traktowania osób, którym nie możemy przypisać winy z uwagi na ich niedojrzałość (nieletniość stanowi okoliczność wy-

19 M. Rzewuski, Definicja dziecka w Polsce. Uwagi de lege lata i de lege ferenda, „Rejent” 2007, nr 4, s. 186.

20 Art. 9. W razie urodzenia się dziecka domniemywa się, że przyszło ono na świat żywe.

21 Art. 446¹. Z chwilą urodzenia dziecko może żądać naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem.

22 Art. 927 § 1. Nie może być spadkobiercą osoba fizyczna, która nie żyje w chwili otwarcia spadku, ani osoba prawna, która w tym czasie nie istnieje. § 2. Jednakże dziecko w chwili otwarcia spadku już poczęte może być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe. § 3. Fundacja ustanowiona w testamencie przez spadkodawcę może być spadkobiercą, jeżeli zostanie wpisana do rejestru w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu.

23 Art. 75 § 1. Można uznać ojcostwo przed urodzeniem się dziecka już poczętego. § 2. Jeżeli dziecko urodziło się po zawarciu przez matkę małżeństwa z innym mężczyzną niż ten, który uznał ojcostwo, przepisu art. 62 nie stosuje się.

24 Art. 92. Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską.

łączającą winę²⁵). Ponadto niecelowym i nieracjonalnym byłoby karanie sprawców nieletnich według zasad, na podstawie których wymierzana jest kara sprawcom dorosłym. Wpłynęłoby to na stygmatyzację tych osób, zakłócenie ich rozwoju i w ostateczności doprowadziłyby do wykluczenia społecznego.²⁶

Nieletnim jest osoba, która nie ukończyła lat 17 w czasie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary. Przypisanie danej jednostce cechy nieletniości, czyli stwierdzenie, iż nie ukończyła ona wieku odpowiedzialności karnej, ma ogromne znaczenie na płaszczyźnie prawa karnego, ponieważ co do zasady inny akt prawny będzie stanowił podstawę pociągnięcia do odpowiedzialności osoby dorosłej, a inny osoby nieletniej.

Tak naprawdę osiągnięcie wieku 17 lat, czyli wieku odpowiedzialności karnej, stwarza tylko domniemanie, iż dana jednostka jest już na tyle rozwinięta, że można przypisać jej winę i pociągnąć do odpowiedzialności karnej.

Jednakże polskie prawo karne przewiduje wyjątek od wskazanej wyżej zasady. Umożliwia on obniżenie granicy odpowiedzialności karnej do lat 15, czyli pociągnięcie nieletniego do odpowiedzialności na zasadach przewidzianych w kk. Dotyczy on kategorii sprawców nieletnich między 15. a 17. rokiem życia, którzy dopuścili się najcięższych przestępstw, enumeratywnie wymienionych w art. 10 § 2 kk.,²⁷ pod warunkiem, iż przemawiają za tym okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, w szczególności jeżeli poprzednio stosowane środki poprawcze i wychowawcze okazały się bezskuteczne.

Warto przy tym jednak zauważyć, iż w przypadku wymiaru kary sprawcy nieletniemu nadrzędne znaczenie będzie miała dyrektywa wy-

25 W. Filipkowski, E. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, G. Szczygieł, E. Zatyka, Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy, wyd.2, Warszawa 2012, s. 124.

26 V. Konarska-Wrzosek, Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce, Warszawa 2013, s. 29.

27 Art. 10 § 2. Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.

chowawczego celu kary. Ponadto wymierzona nieletniemu kara nie może przekroczyć 2/3 górnej granicy ustawowego zagrożenia za popełniony czyn zabroniony, o czym traktuje art. 10 § 3 kk.²⁸ Sąd ma też możliwość zastosowania w stosunku do takiego sprawcy instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary.

Polskie ustawodawstwo pod wpływem kryminologii, a przede wszystkim zaakceptowania różnic psychospołecznych między osobami dorosłymi i nieletnimi wyodrębniło odmienne zasady odpowiedzialności dla tej drugiej kategorii sprawców.²⁹ Kompleksową regulację postępowania z nieletnimi stanowi ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich.³⁰ Ustawa ta stosowana jest do nieletnich, którzy popełnili czyn karalny bądź stwierdzono u nich przejawy demoralizacji. Ten akt prawny definiuje także w art. 1 § 2 pkt 1 w zw. z § 1 pojęcie nieletniego, chociaż czyni to w sposób niejednolity, a mianowicie wyróżnia 3 kategorie nieletnich z uwagą na przyczynę zainteresowania nimi.

Po pierwsze, nieletnim jest osoba, która nie ukończyła lat 18, względem której stosowane są przepisy ustawy w zakresie zwalczania i zapobiegania demoralizacji. Regulacja ta ma charakter zapobiegawczy. Jej podstawowym celem jest walka z zapoczątkowanym u nieletniego procesem demoralizacji.³¹ Ustawodawca nie określił tu dolnej granicy wieku, która stanowiłaby wyznacznik, od kiedy przepisy ustawy znajdują zastosowanie do nieletniego, w związku z czym mogą one być stosowane także w stosunku do osób, które nie ukończyły 13 lat. Wynika to z faktu, iż z demoralizacją możemy mieć do czynienia już u kilkuletniego dziecka.³²

Po drugie, nieletnim w rozumieniu ustawy jest osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, a przed ukończeniem lat 17. Pojęcie czynu karalnego definiuje art. 1 § 2 ust. 2 ustawy o postępo-

28 Art. 10 § 3. W wypadku określonym w § 2 orzeczona kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo; sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary.

29 A. Marek, Prawo karne, wyd. 8, Warszawa 2007, s. 365-366.

30 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. Nr 35, poz. 228 ze zm.

31 T. Bojarski, Komentarz do art. 1 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, (w:) Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, wyd. 4, T. Bojarski, E. Kruk, E. Skręto-wicz, Warszawa 2014, s. 40.

32 *Ibidem*, s. 41.

waniu w sprawach nieletnich.³³ Mając na uwadze wspomnianą definicję, należy podkreślić, iż nieletni, którzy nie ukończyli lat 13, nie popełniają czynów karalnych. Nie jest to jednakże równoznaczne z bezkarnością tych osób, ponieważ w razie popełnienia przez nich czynu zabronionego (uważanego w tym miejscu za przejaw demoralizacji³⁴) sądy rodzinne dysponują szeregiem środków, za pomocą których mogą oddziaływać na takich nieletnich.

Do trzeciej kategorii nieletnich należą osoby, w stosunku do których wykonywane są środki wychowawcze lub poprawcze, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia przez te osoby 21 r.ż. Zatem wyróżnienie to ma znaczenie, jeżeli weźmiemy pod uwagę etap wykonywania orzeczonych środków. Należy podkreślić, iż nie wszystkie orzekane środki mogą być stosowane po osiągnięciu wieku 18 lat z uwagi na okoliczność uzyskania pełnoletności. Do ukończenia 18 lat mogą być stosowane środki przewidziane w art. 6 pkt 2, 3 i 6.³⁵

33 Czyn karalny – czyn zabroniony przez ustawę jako: a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo b) wykroczenie określone w art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 kodeksu wykroczeń.

34 Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 111.

35 Art. 6 Wobec nieletnich sąd rodzinny może: 1) udzielić upomnienia; 2) zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia; 3) ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna; 4) ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego; 5) zastosować nadzór kuratora; 6) skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją; 7) orzec zakaz prowadzenia pojazdów; 8) orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego; 9) orzec umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w rodzinie zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim; 10) orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym; 11) zastosować inne środki zastrzeżone w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosować środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, z wyłączeniem umieszczenia w rodzinie zastępczej spokrewnionej, rodzinie zastępczej niezawodowej, rodzinnym domu dziecka, placówce wsparcia dziennego, placówce opiekuńczo-wychowawczej i regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej.

Podobnie środki z art. 7³⁶ i 8³⁷ wspomnianej ustawy.

Podkreśla się, że w przypadku postępowania z osobami nieletnimi należy brać pod uwagę ich osobowość, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, zachowanie się, a także przyczyny i stopień demoralizacji oraz środowisko i warunki wychowania. W sprawach z udziałem takich osób ustawodawca nakazuje sugerować się przede wszystkim ich dobrem, zmierzając do osiągnięcia pożądanych zmian ich osobowości i postępowania

W tym miejscu, opierając się na danych statystycznych Policji, można jeszcze zwrócić uwagę na obraz i rozmiary przestępczości nieletnich. W roku 2013 r. stwierdzono 1 065 401 przestępstw, w tym 71 642 czynów karalnych z udziałem nieletnich (stosunek procentowy czynów karalnych nieletnich do ogólnej liczby przestępstw wynosi 6,7%).³⁸

Warto podkreślić także, że akty prawa międzynarodowego konstytuują również specyficzne zasady postępowania z osobami nieletnimi, które wywierają wpływ na kształt zasad obowiązujących w naszym porządku prawnym. Można przywołać tu np. reguły beijińskie³⁹ oraz rekomendację nr R (87) 20 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie społecznych reakcji na przestępczość nieletnich z 17 września 1987 r. Podstawowym założeniem zarówno jednego, jak i drugiego aktu prawnego jest wyeksponowanie i podkreślenie znaczenia „odsuwania nieletnich od formalnego wymiaru sprawiedliwości”.⁴⁰

36 Art. 7 § 1. Sąd rodzinny może: 1) zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym; 2) zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego; 3) (uchylony). § 2. Sąd może zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego.

37 Art. 8 § 1. W wypadku gdy rodzice lub opiekun nieletniego uchylają się od wykonania obowiązków nałożonych na nich przez sąd rodzinny, sąd ten może wymierzyć im karę pieniężną w wysokości od 50 do 1 500 złotych. § 2. Sąd uchyla karę pieniężną w całości lub w części, jeżeli osoba ukarana w ciągu 14 dni usprawiedliwi swoje zachowanie lub przystąpi do wykonywania nałożonych obowiązków.

38 Przestępczość nieletnich w latach 1990-2013, informacja dostępna pod adresem: <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-nieletni/50256.dok.html>

39 Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich przyjęte w dniu 29 listopada 1985 r.

40 E. Bieńkowska, *Mediacja w sprawach nieletnich*, Warszawa 2011, s. 3.

3. Małoletni

Termin „małoletni” jest antonimem terminu „pełnoletni”. Określenie to ma uniwersalny charakter i wskazuje na fakt, iż dana osoba nie jest jeszcze osobą dorosłą, pełnoletnią. Osobie małoletniej przypisuje się często status dziecka.⁴¹

Żaden z przepisów w naszym porządku prawnym nie definiuje wprost terminu „małoletni”. Jak wspomniano, osoba małoletnia jest przeciwieństwem osoby pełnoletniej, opierając się więc na treści art. 10 kc., który określa, komu przysługuje cecha pełnoletności, można ustalić definicję małoletniego. Jest nią więc *a contrario* osoba, która nie ukończyła lat osiemnastu i nie uzyskała pełnoletności przez zawarcie małżeństwa.

Małoletni, ze względu na swój wiek, nie mogą samodzielnie kształtować swoich praw i obowiązków, co jest uzasadnione ogólnie przyjętymi teoriami dotyczącymi ścisłego związku dojrzałości psychofizycznej z wiekiem. W związku z powyższym możemy stwierdzić, iż nasz ustawodawca wychodzi z założenia, że dopiero z osiągnięciem określonego wieku stajemy się na tyle dojrzały, by móc samodzielnie uczestniczyć w obrocie prawnym.

Prawo cywilne wiąże z małoletnością szereg skutków prawnych. Przede wszystkim warto w tym miejscu powołać art. 11 kc.,⁴² który wskazuje, kiedy osoba fizyczna nabywa pełną zdolność do czynności prawnych. Miarodajna będzie tu chwila uzyskania pełnoletności, a zatem patrząc z perspektywy małoletniego, należy zaznaczyć, iż nie został on wyposażony w pełną zdolność do czynności prawnych, a zatem nie będzie mógł np. złożyć samodzielnie wniosku o ściganie w przypadku przestępstw określanych mianem wnioskowych.⁴³

Problematykę zdolności do czynności prawnych małoletnich nasz ustawodawca rozwiązał przez dokonanie podziału małoletnich na dwie kategorie: małoletnich do lat 13 i małoletnich, którzy ukończyli 13 lat.

41 V. Konarska-Wrzosek, *op. cit.*, s. 28-29.

42 Art. 11. Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności.

43 Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji, *Jak złożyć zawiadomienie o przestępstwie*. Poradnik, wyd. 3, Warszawa 2012, s. 6.

Tę drugą kategorię wyposażył on w ograniczoną zdolność do czynności prawnych.

Ważną regulację zawierają także art.: 92⁴⁴ i 94 § 3⁴⁵ k.r.o., zgodnie z którymi małoletni obligatoryjnie podlegają władzy rodzicielskiej bądź w wyjątkowych przypadkach opiece. Ponadto ciekawe unormowania dotyczące osoby małoletniej zawarte są m.in. w:

- art. 173 kc.⁴⁶ – zgodnie z którym bieg terminu zasiedzenia przeciwko małoletniemu właścicielowi nieruchomości nie może się skończyć wcześniej niż z upływem dwóch lat od uzyskania przez niego pełnoletności;
- § 1 art. 301 kc.⁴⁷ – na mocy, którego osoba, której przysługuje służebność mieszkania, może przyjąć na mieszkanie małżonka oraz małoletnie dzieci. Dzieci, które zostały przyjęte jako małoletnie, są uprawnione do pozostawania w mieszkaniu także po uzyskaniu pełnoletności;
- § 4 art. 442¹ kc.⁴⁸ – który wskazuje na to, że przedawnienie roszczeń małoletniego o naprawienie szkody na osobie nie może

44 Art. 92. Dziecko pozostaje aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską.

45 art. 94. § 1. Jeżeli jedno z rodziców nie żyje albo nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, władza rodzicielska przysługuje drugiemu z rodziców. To samo dotyczy wypadku, gdy jedno z rodziców zostało pozbawione władzy rodzicielskiej albo gdy jego władza rodzicielska uległa zawieszeniu. § 2. (uchylony). § 3. Jeżeli żadnemu z rodziców nie przysługuje władza rodzicielska albo jeżeli rodzice są nieznanymi, ustanawia się dla dziecka opiekę.

46 Art. 173. Jeżeli właściciel nieruchomości, przeciwko któremu biegnie zasiedzenie, jest małoletni, zasiedzenie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem dwóch lat od uzyskania pełnoletności przez właściciela.”

47 Art. 301 § 1. Mający służebność mieszkania może przyjąć na mieszkanie małżonka i dzieci małoletnie. Inne osoby może przyjąć tylko wtedy, gdy są przez niego utrzymywane albo potrzebne przy prowadzeniu gospodarstwa domowego. Dzieci przyjęte jako małoletnie mogą pozostać w mieszkaniu także po uzyskaniu pełnoletności. § 2. Można się umówić, że po śmierci uprawnionego służebność mieszkania przysługiwać będzie jego dzieciom, rodzicom i małżonkowi.

48 Art. 442¹ § 1. Roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym ulega przedawnieniu z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Jednakże termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. § 2. Jeżeli szkoda wynika ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. § 3. W razie wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. § 4. Przedawnienie roszczeń osoby małoletniej o naprawienie szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletności.

skończyć się wcześniej niż z upływem dwóch lat od uzyskania przez niego pełnoletności.

Z pojęciem małoletniego mamy najczęściej do czynienia na płaszczyźnie prawa cywilnego oraz rodzinnego i opiekuńczego, jednakże możemy się z nim również zetknąć w aktach prawnych regulujących inne dziedziny prawa np. w prawie karnym czy prawie karnym medycznym.⁴⁹

W prawie karnym materialnym terminu tego używa się do określenia ofiary przestępstwa lub wykroczenia. W kodeksie karnym⁵⁰ wskazać można przede wszystkim na przestępstwa umieszczone w rozdziale XXV skierowane przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, np. art. 199 § 2 i 3 kk.⁵¹ W art. 199 § 2 penalizowany jest typ kwalifikowany⁵² przestępstwa nadużycia stosunku zależności lub wykorzystania krytycznego położenia celem doprowadzenia do obcowania płciowego bądź poddania się innej czynności seksualnej lub wykonania takiej czynności, a znamieniem kwalifikującym będzie tu właśnie dopuszczenie się takiego czynu w stosunku do osoby małoletniej. W § 3 tego przepisu ustawodawca dokonał także rozszerzenia przestępstwa, w przypadku gdy pokrzywdzonym będzie osoba małoletnia, dodając do przesłanek penalizacji także nadużycie zaufania małoletniego, udzielenie mu korzyści majątkowej lub osobistej oraz jej obietnicy.⁵³ Jako kolejny przykład wskazać można przestępstwo rozpijania małoletniego uregulowane w art. 208 kk.⁵⁴

49 V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system...*, *op. cit.*, s. 28.

50 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.

51 Art. 199 § 1. Kto, przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 został popełniony na szkodę małoletniego, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. Karze określonej w § 2 podlega, kto obcuje płciowo z małoletnim lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej albo doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, nadużywając zaufania lub udzielając w zamian korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy.

52 A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 10, Warszawa 2011, s. 494.

53 *Ibidem*.

54 Art. 208. Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Czasem przepisy wyróżniają w swojej dyspozycji małoletnich ze wskazaniem ich granicy wiekowej, np. do lat 15. Ma to miejsce np. w przypadku typu kwalifikowanego przestępstwa zgwałcenia (art. 197 § 3 pkt 2 kk.⁵⁵), gdzie znamieniem kwalifikującym będzie właśnie dopuszczenie się tego czynu w stosunku do osoby małoletniej poniżej lat 15. W tym miejscu wskazać można także na przepis kryminalizujący między innymi obcowanie płciowe z małoletnim poniżej lat 15, ale także inne zachowania w stosunku do takiej osoby (art. 200 § 1 – § 5 kk.).⁵⁶

W kodeksie wykroczeń, tytułem przykładu, wskazać można wykroczenie z art. 104 kw.⁵⁷ i 106 kw.⁵⁸ Pierwsze z nich polega na nakłanianiu małoletniego do żebrania, natomiast istotę drugiego stanowi dopuszczenie do przebywania osoby małoletniej w okolicznościach niebezpiecznych dla zdrowia człowieka przez podmiot, na którym ciąży obowiązek opieki bądź nadzoru nad tą osobą.

Z małoletnością także kodeks postępowania karnego⁵⁹ wiąże pewne specyficzne regulacje. Warto przede wszystkim wskazać na fakt, iż

-
- 55 Art. 197 § 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia: 1) wspólnie z inną osobą, 2) wobec małoletniego poniżej lat 15, 3) wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1-3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.
- 56 Art. 200 § 1. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. (uchylony). § 3. Kto małoletniemu poniżej lat 15 prezentuje treści pornograficzne lub udostępnia mu przedmioty mające taki charakter albo rozpowszechnia treści pornograficzne w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 4. Karze określonej w § 3 podlega, kto w celu swojego zaspokojenia seksualnego lub zaspokojenia seksualnego innej osoby prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej. § 5. Karze określonej w § 3 podlega, kto prowadzi reklamę lub promocję działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15.
- 57 Art. 104. Kto skłania do żebrania małoletniego lub osobę bezradną albo pozostającą w stosunku zależności od niego lub oddaną pod jego opiekę, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.
- 58 Art. 106. Kto, mając obowiązek opieki lub nadzoru nad małoletnim do lat 7 albo nad inną osobą niezdolną rozpoznać lub obronić się przed niebezpieczeństwem, dopuszcza do jej przebywania w okolicznościach niebezpiecznych dla zdrowia człowieka, podlega karze grzywny albo karze nagany.
- 59 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.

w przypadku gdy pokrzywdzonym jest osoba małoletnia, jej prawa wykonywane są przez przedstawiciela ustawowego bądź osobę, pod której pieczęą pozostaje (art. 52 § 2 kpk.) Odmienne zasady stosowane są także w przypadku przesłuchania małoletniego poniżej lat 15 zarówno w charakterze świadka, jak i pokrzywdzonego (art. 185a § 4,⁶⁰ art. 185b⁶¹).

4. Młodociany

W naszym porządku prawnym z terminem „młodociany” możemy się spotkać na gruncie prawa karnego materialnego, skarbowego, wykonawczego i prawa pracy.

- 60 Art. 185a § 1. W sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. § 2. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, o którym mowa w § 1, ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. § 3. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. § 4. W sprawach o przestępstwa wymienione w § 1 małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w warunkach określonych w § 1-3, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny.
- 61 Art. 185b § 1. W sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. § 2. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, o którym mowa w § 1, ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu. § 3. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania. § 4. W sprawach o przestępstwa wymienione w § 1 małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w warunkach określonych w § 1-3, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

W prawie karnym terminem tym określa się kategorię sprawców dorosłych wyróżnioną z uwagi na wiek, a zatem ma on nieco negatywny wydźwięk. Zgodnie z definicją zawartą w art. 115 § 10 kk. i art. 53 § 19 kks.⁶² sprawcą młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w I instancji nie ukończył 24 lat. Wyróżnienie tej kategorii sprawców spowodowane jest tym, iż mimo ukończenia wieku odpowiedzialności karnej, czyli 17 lat, dalej mamy do czynienia ze sprawcą młodym.

Mimo iż, jak podkreśla się w literaturze, sprawca młodociany jest na gruncie obowiązujących regulacji osobą dorosłą, czyli wydawać by się mogło w pełni odpowiedzialną za swoje czyny⁶³ i ponoszącą odpowiedzialność na zasadach ogólnych, to wyjątkowo w niektórych sytuacjach może on zostać potraktowany jak sprawca nieletni.

W szczególności dotyczy to sprawców między 17. a 18. rokiem życia, którzy dopuścili się występku. Regulacja art. 10 § 4 kk.⁶⁴ i art. 5 § 2 kks.⁶⁵ zakłada, iż w stosunku do tych sprawców sąd będzie mógł zamiast kary orzec środek wychowawczy, leczniczy lub poprawczy, jeżeli przemawiają za tym okoliczności sprawy, stopień rozwoju, właściwości oraz warunki osobiste sprawcy.

Ponadto należy pamiętać o tym, iż jedną z dyrektyw szczególnych sądowego wymiaru kary dla nieletnich i młodocianych jest dyrektywa prymatu wychowawczego.⁶⁶ Sąd powinien kierować się tym, żeby sprawcę wychować,⁶⁷ a więc wymierzyć taką karę, która spełni wobec niego cel wychowawczy, i w jak największym stopniu wpłynie na zapobieżenie powrotowi do przestępstwa. Postulaty wychowawczej funkcji kary w stosunku do tych sprawców spełniają następujące rozwiązania:

-
- 62 Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz.U. Nr 83, poz. 930 ze zm.
63 V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system...*, *op. cit.*, s. 31.
64 Art. 10 § 4. W stosunku do sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, sąd zamiast kary stosuje środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.
65 Art. 5 § 2. W stosunku do sprawcy, który popełnił przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, sąd zamiast kary lub środka karnego stosuje środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.
66 A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 8, Warszawa 2007, s. 102.
67 J. Giezek, *Komentarz do art. 115 kk., (w:) Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. 2, J. Giezek (red.), Warszawa 2012, s. 701.

szersze możliwości stosowania przez sąd instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 1 kk.⁶⁸ i 60 § 1 kk. w zw. z 20 § 1⁶⁹ kks.) oraz przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności: wydłużenie okresu próby i obligatoryjny dozór (art. 70 § 2 kk,⁷⁰ art. 73 § 2 kk.⁷¹ w zw. z 20 § 1 kks.)

Warto wspomnieć, iż stosowanie do sprawców młodocianych niektórych reguł mających zastosowanie do sprawców nieletnich jest postulowane w aktach prawa międzynarodowego.⁷² Tytułem przykładu wskazać można na jedną z reguł bejńskich, a mianowicie regułę 3.3, zgodnie z którą ochronę przyznaną nieletnim wobec wymiaru sprawiedliwości rozciągnięto na przestępców młodocianych, w stosunku, do których toczy się postępowanie.⁷³

Jak wspomniano na początku, z pojęciem „młodociany” spotykamy się także na gruncie prawa pracy. Jednakże związane są z tym pewne nieścisłości już w samym dziale IX kodeksu pracy⁷⁴ (regulującym zatrudnianie i ochronę młodych pracowników).

- 68 Art. 60 § 1. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w wypadkach przewidzianych w ustawie oraz w stosunku do młodocianego, jeżeli przemawiają za tym względy określone w art. 54 § 1.
- 69 Art. 20 § 1. Do przestępstw skarbowych nie mają zastosowania przepisy części ogólnej i rozdziału XXXVIII Kodeksu karnego, z zastrzeżeniem § 2. § 2. Przepisy art. 18 § 2 i 3, art. 19, art. 20, art. 21 § 2 i 3, art. 22-24, art. 27 § 1, art. 40 § 1, art. 41, art. 43 § 2, art. 51, art. 57, art. 58 § 1 i 2a, art. 60 § 1 i 2, art. 62, art. 63, art. 66 § 1, art. 67, art. 68, art. 69 § 1 i 2, art. 70, art. 72-77, art. 78 § 1 i 3, art. 79, art. 80 § 1 i 3, art. 81-83, art. 85, art. 86 § 1a, 2 i 3, art. 87, art. 88, art. 89 § 1, 1a i 3, art. 90, art. 92-98, art. 103 § 1, art. 106-108, art. 114 oraz art. 114a, a także wskazane w innych przepisach niniejszego rozdziału przepisy części ogólnej Kodeksu karnego stosuje się odpowiednio do przestępstw skarbowych; do żołnierzy, którzy dopuścili się czynu zabronionego jako przestępstwo skarbowe, stosuje się odpowiednio także przepisy art. 318, art. 321, art. 322 § 1 i 3, art. 323, art. 324 § 1, art. 326-333, art. 335 oraz art. 336 Kodeksu karnego.
- 70 Art. 70 § 1. Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia i wynosi: 1) od 2 do 5 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, 2) od roku do 3 lat – w wypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary grzywny lub kary ograniczenia wolności. § 2. W wypadku zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności wobec sprawcy młodocianego lub określonego w art. 64 § 2, okres próby wynosi od 3 do 5 lat.
- 71 Art. 73 § 2. Dozór jest obowiązkowy wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 § 2, a także wobec sprawcy przestępstwa popełnionego w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych.
- 72 V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system...*, *op. cit.*, s. 33.
- 73 A. Walczak-Żochowska, *Opinia do projektu nowelizacji Kodeksu karnego (druk sejmowy nr 1756) – art. 10 (zasady odpowiedzialności nieletnich)*, Warszawa 2007, s. 14.
- 74 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. Nr 24, poz. 141 ze zm.

Z brzmienia art. 190 § 2 kp., wydawać by się mogło, jasno wynika, kim jest młodociany na płaszczyźnie naszego prawa pracy. Jest nim zatem osoba, która ukończyła 16. r.ż. a nie ukończyła 18. r.ż. Wyróżnienie kategorii pracowników młodocianych i zezwolenie na zatrudnienie takich osób stanowi wyjątek od zasady ogólnej, iż zakazane jest zatrudnianie osób, które nie ukończyły 18 lat (art. 22 § 2 kp.⁷⁵)

Przepis § 2 art. 190 nie zawiera jednak pełnej regulacji problematyki zatrudnienia osób poniżej 18. r.ż., a przepisy kp. tak naprawdę nie wskazują granicy wieku, od której można być zatrudnionym. W rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5.12.2002 r.,⁷⁶ które zostało wydane na mocy upoważnienia z art. 191 § 5 kp.,⁷⁷ zezwolono na zatrudnianie osób, które nie osiągnęły wieku 16 lat, a także zniesiono jakąkolwiek granicę wieku dopuszczenia do pracy. W rozporządzeniu posłużono się tylko sformułowaniem „osoba niemająca 16 lat”. Zatem wyróżnienie kategorii pracowników młodocianych nie ma dużego znaczenia na gruncie prawa pracy, ponieważ i tak nie wpływa na ustanowienie dolnej granicy wieku, od której można być zatrudnionym.

Termin młodociany w dziale IX kp., tak jak zasygnalizowano już na początku, jest jednak używany przez ustawodawcę niekonsekwentnie. Przede wszystkim przepisy tego działu regulują także zatrudnianie osób poniżej 16. r.ż. (co zostało dopuszczone na mocy wyżej wspomnianego rozporządzenia).⁷⁸ Ponadto warto także wskazać, iż np. w art. 202 § 1 kp. oraz art. 200² § 3 posłużono się sformułowaniem „młodociany w wieku do 16 lat”.⁷⁹ Jest to poważna sprzeczność: jak możemy mieć do

75 Art. 22 § 2. Pracownikiem może być osoba, która ukończyła 18 lat. Na warunkach określonych w dziale dziewiątym pracownikiem może być również osoba, która nie ukończyła 18 lat.

76 Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie przypadków, w których wyjątkowo jest dopuszczalne zatrudnianie młodocianych, którzy nie ukończyli gimnazjum, osób niemających 16 lat, które ukończyły gimnazjum, oraz osób niemających 16 lat, które nie ukończyły gimnazjum, Dz.U. Nr 214, poz. 1808.

77 Art. 191 § 5. Minister Pracy i Polityki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Edukacji Narodowej może w drodze rozporządzenia określić przypadki, w których wyjątkowo jest dopuszczalne: 1) zatrudnianie młodocianych, którzy nie ukończyli gimnazjum, 2) zwolnienie młodocianych nie posiadających kwalifikacji zawodowych od odbycia przygotowania zawodowego, 3) zatrudnianie osób niemających 16 lat, które ukończyły gimnazjum, 4) zatrudnianie osób niemających 16 lat, które nie ukończyły gimnazjum.

78 M. Włodarczyk, Komentarz do art. 190 Kodeksu pracy, Legalis.

79 J. Skoczyński, Komentarz do art. 190 kodeksu pracy, Legalis.

czynienia z młodocianym poniżej 16. r.ż., jeżeli zgodnie z definicją z art. 190 §2, młodocianym jest osoba, która ukończyła 16 lat.

Należy podkreślić, iż termin „młodociany” obowiązujący na gruncie naszego prawa pracy nie pokrywa się z definicją młodocianego zamieszczoną w dyrektywie⁸⁰ w sprawie ochrony pracy osób młodych z dnia 22.06.1994 r.⁸¹ Zgodnie z tą dyrektywą na definicję młodocianego składają się dwa elementy, które muszą wystąpić obok siebie jednocześnie. Zatem za młodocianych uważa się osoby:

- w wieku: 15-18 lat,
- które nie podlegają powszechnemu obowiązkowi szkolnemu zgodnie z prawem krajowym.

5. Pełnoletni

Jest to przede wszystkim pojęcie prawa cywilnego. Najważniejszym przepisem regulującym kwestię pełnoletności jest art. 10 kc.⁸² Należy jednak podkreślić, iż wspomniany przepis nie zawiera definicji pełnoletności. Bez wątpienia pełnoletność jest atrybutem związanym wyłącznie z osobą fizyczną. Na gruncie art. 10 kc. można wyróżnić dwa źródła pełnoletności.

Zgodnie z § 1 art. 10 kc. pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat osiemnaście, a zatem źródłem pełnoletności jest tutaj osiągnięcie wskazanego przez ustawodawcę wieku. Z dniem ukończenia osiemnastu lat pełnoletnim staje się każdy człowiek, niezależnie od swojego stanu psychicznego czy też fizycznego, a także ewentualnego ubezwłasnowolnienia.

Owa regulacja nie odwołuje się więc do rzeczywistego stanu rozumianej wielopłaszczyznowo dojrzałości. Ustawowa formuła nie uwzględnia zatem jakichkolwiek indywidualnych cech jednostki, ściślej ujmując, poziomu jej rozwoju psychofizycznego. Osiągnięcie osiemna-

80 *Ibidem.*

81 Dyrektywa z dnia 22.06.1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych 94/33/WE, Dz.U. L. 216 z 20.08.1994 r.

82 Art. 10 § 1. Pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście. § 2. Przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność. Nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa.

stego roku życia stanowi bezwzględną granicę między małoletniością a pełnoletniością.

Do ustalenia chwili osiągnięcia pełnoletności stosuje się zasady ogólne obliczania terminów, skonstruowane w art. 112 kc.⁸³ Termin liczony w latach upływa z początkiem dnia odpowiadającego datą początkowemu dniowi terminu, natomiast w razie braku takiego dnia w ostatnim miesiącu, ów termin upływa w ostatnim dniu tego miesiąca. Podkreślenia wymaga fakt, iż pora dnia czy też nocy narodzin osoby fizycznej nie wywiera wpływu na chwilę osiągnięcia określonego wieku, ponieważ przyjmuje się, że ukończenie konkretnej liczby lat będzie miało miejsce zawsze rano⁸⁴ o godzinie 0.00.⁸⁵

Z ciekawą sytuacją możemy się spotkać w przypadku osób fizycznych urodzonych w dniu 29 lutego. W sytuacji, gdy taki dzień będzie występował w danym roku kalendarzowym, z ustaleniem chwili osiągnięcia kolejnego roku życia nie będziemy mieli żadnych problemów. Może natomiast zdarzyć się, iż w danym roku miesiąc luty będzie miał tylko 28 dni. W takiej sytuacji przyjmuje się, że dany człowiek kolejny rok będzie kończył o godzinie 00 w dniu 28 lutego.⁸⁶

Drugim źródłem pełnoletności, o którym traktuje § 2 art. 10 kc., jest wstąpienie przez małoletniego w związek małżeński. Punkt wyjścia do rozpoczęcia rozważań nad treścią tej regulacji stanowi art. 10 k.r.o.⁸⁷ Przepis ten formułuje zakaz zawierania małżeństwa przez osoby, które nie ukończyły 18 lat, jednocześnie wprowadzając wyjątek od powołanej

83 P. Księżak, Komentarz do art. 10 kc., (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, Przepisy wprowadzające. Część ogólna, własność i inne prawa rzeczowe, K. Osajda (red.), Warszawa 2013, s. 346.

84 S. Dmowski, Komentarz do art. 10 kc., (w:) Kodeks cywilny. Komentarz, J. Gudowski (red.), Warszawa 2014, s. 101.

85 T. Sokołowski, Komentarz do art. 10 kc., teza 3 (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, Część ogólna, wyd. II, Warszawa 2012..

86 S. Dmowski, *op. cit.*, s. 101.

87 Art. 10 § 1. Nie może zawrzeć małżeństwa osoba niemająca ukończonych lat osiemnastu. Jednakże z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła lat szesnaście, a z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny. § 2. Unieważnienia małżeństwa zawartego przez mężczyznę, który nie ukończył lat osiemnastu, oraz przez kobietę, która nie ukończyła lat szesnaštu albo bez zezwolenia sądu zawarła małżeństwo po ukończeniu lat szesnastu, lecz przed ukończeniem lat osiemnastu, może żądać każdy z małżonków. § 3. Nie można unieważnić małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku, jeżeli małżonek przed wytoczeniem powództwa ten wiek osiągnął. § 4. Jeżeli kobieta zaszła w ciążę, jej mąż nie może żądać unieważnienia małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku.

normy. Odstępstwo to polega na tym, iż z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie związku małżeńskiego kobiecie, która ukończyła lat 16, a zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny.

Z brzmienia tego przepisu jasno wynika, iż regulacja ta może znaleźć zastosowanie tylko do kobiet, a więc mężczyzna będzie mógł zawrzeć związek małżeński dopiero po osiągnięciu 18. roku życia.

W literaturze wskazuje się jednak, że sytuacja wcale nie jest tak jednoznaczna, jak mogłoby się wydawać. Tytułem przykładu można powołać zawarcie małżeństwa przez mężczyznę, który nie osiągnął wymaganego wieku, bez zezwolenia sądu, którego tak czy tak sąd wydać by nie mógł, ponieważ nie ma takiej kompetencji.⁸⁸

Unieważnienie małżeństwa, rozwiązanie przez rozwód, czy orzeczenie separacji zarówno w przypadku kobiety, która zawarła je po uzyskaniu wymaganego zezwolenia i po osiągnięciu wymaganego wieku, jak i w tym przywołanym wyżej, nieco abstrakcyjnym przypadku mężczyzny, który nie osiągnął 18. r.ż., nie wpływa na uzyskany przymiot pełnoletności.⁸⁹ Wynika to z nadrzędnej zasady, zgodnie z którą uzyskana raz pełnoletność nie może być już utracona. Powód unieważnienia małżeństwa (choćby byłby nim właśnie brak przepisanego prawem wieku), rozwodu oraz separacji jest irrelevantny z punktu widzenia omawianego atrybutu.

Inaczej będzie w przypadku, gdy małżeństwo, mimo sporządzenia aktu małżeństwa, wcale nie zostało zawarte. Rozstrzygnięcie tego pozornego problemu będzie jednak oczywiste, ponieważ skoro małżeństwo nigdy zawarte nie zostało, to małoletni nigdy też nie stał się pełnoletnim. Koniecznym będzie tu więc skorzystanie z instytucji prawa cywilnego, jaką jest ustalenie nieistnienia małżeństwa, a nie instytucji jego unieważnienia.⁹⁰

Bardzo ważną konsekwencją osiągnięcia pełnoletności jest uzyskanie przez osobę fizyczną pełnej zdolności do czynności prawnych, czyli możliwości samodzielnego uczestniczenia w obrocie prawnym (na co

88 S. Dmowski, *op. cit.*, s. 101.

89 P. Księżak, *op. cit.*, s. 346.

90 *Ibidem*.

wskazuje art. 11 kc.⁹¹) Należy jednak wspomnieć, że pełnoletni może nie posiadać zdolności do czynności prawnych w ogóle lub posiadać ją, ale w ograniczonym zakresie na skutek ubezwłasnowolnienia, odpowiednio całkowitego bądź częściowego.

Można tu wspomnieć o tym, iż w przepisach k.p.a. i kpc. ustawodawca używa innego sformułowania, a mianowicie terminu „dorosły”, jednakże jak wskazano w orzecznictwie sądów administracyjnych, pod pojęciem „pełnoletni” i „dorosły” należy przypisywać jednakową treść, przykładowo: postanowienie NSA w Poznaniu z dnia 3.12.1993 r.,⁹² wyrok NSA w Warszawie z dnia 17.05.1999 r.⁹³

91 Art. 11. Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności.

92 Postanowienie NSA w Poznaniu z dnia 3. 12. 1993 r., sygn. akt SA/Po 1931/93.

93 Wyrok NSA w Warszawie z dnia 17.05.1999 r., sygn. akt II SA 447/99.

